

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI II

Ünite: 1

Tanzimat Dönemi Türk Romanı II (2. Kuşak)

Özellikleri

Sami Paşazade Sezai, Recaizade Mahmut Ekrem ve Mizancı Mehmet Murat bu dönemin romancılarıdır. Üçüncü kuşaktan Nabizade Nazım, Fatma Aliye ve Mehmet Celal bu isimlere sonradan katılır. Romanda ve şiirde bu dönemde, sosyal faydadan uzaklaşılırken sanat kaygısı daha ön planda tutulur. Servet- Fünun döneminin realist ve natüralist eğilimlerinin temeli bu dönemde karşımıza çıkar (roman tiplerinde görülen kalıtsal özellikler, toplumsal çarpıklıklar ve sorunların ele alınmaya başlanması). Olay merkezli eserler yerlerini karakteri merkeze alan metinlere bırakmaya başlar.

Sergüzeşt (1889)

Kölelik/esaret konusunu işleyen ilk eserdir. Kafkas esiri olarak getirildiği konakta iradesi dışında bir hayat yaşayan genç kızın (**Dilber**) Nil nehrinde son bulan hikâyesiyle kölelik konusunun olumsuzlukları sergilenir. Sami Paşazade Sezai'nin annesi de Kafkaslardan gelen bir esirdi. Babasının konağındaki kültür ortamı ve annesinin durumu bu romanı yazmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Kafkaslardan kaçırılan Dilber, daha dokuz yaşındayken **Hacı Ömer** adlı esir tüccarı tarafından satın alınır. **Mustafa Efendi**'nin karısına 40 liraya satılır. Satıldığı evdeki hizmetçi **Taravet**, Dilber'e eziyet eder. Küçük kız evden kaçır. **Latife** kızı bulur ve himaye eder. Mustafa Efendi Dilber'i başka bir esir tüccarına 60 liraya satar. Moda'da konağı bulunan **Âsâf Paşa** Dilber'i 150 lira karşılığında satın alır. Dilber bu evde büyüüp serpilir. **Âsâf Paşa**'nın oğlu **Celal Bey**, Dilber'i resim çalışmalarında model olarak kullanır. Celal Bey kızı tutulur, evlenmek ister ancak ailesi onay vermez. Celal'in annesi **Zehra Hanım**, Dilber'i yeniden satar. Celal Bey bu durum karşısında deliye döner, çıldırır. Romanın son bölümünde Mısır'da bir saraya satılmış olan Dilber'i üzüntü içinde görürüz. Sahibinin isteklerine karşılık vermediği için bir odaya kapatılan Dilber, başka bir kölenin yardımıyla saraydan kaçır. Hayatta yapayalnız kalan Dilber, aşkının acısıyla çaresizlik içinde Nil'in kıyısında yürürken kendini sulara bırakır. Kronolojik olarak ilerleyen romanda zaman atlamaları vardır. Bu nedenle teknik olarak başarısız bir romandır. Romanda mekân konusuna da dikkat edilmiştir. Dilber'in içinde bulunduğu mekânlar onun kaderini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkar. Romanda olaylar daha çok kapalı mekânlarda geçer: a) Esircilerin evi, b) Mustafa Efendi'nin evi, c) Âsâf Paşa'nın konağı, d) Mısır'daki saray.

Araba Sevdası (1896)

Zeynep Kerman'in dikkat çektiği gibi; Araba Sevdası romanı edebiyatımızda romantik-realist tartışmalarının yaşandığı bir dönemde yazılmıştır. **R. Mahmut Ekrem** romantizmin savunucusudur ancak Araba Sevdası'nda Bihruz Bey vasıtasıyla romantik, hayalci tiplerle alay edilmektedir. İlk olarak 1896'dan itibaren Servet-i Fünun'da tefrika edilmeye başlanan eser ressam **Halil Paşa** tarafından resimlenmiştir. Eser bu yönüyle ilk resimli roman olma özelliği gösterir. Babasının ölümüyle servet sahibi oluveren **Bihruz**, Fransızca hocası tutar (**Mösyö Pierre**, iyi eğitilmiş biridir. Ne var ki Bihruz'u elinde tutmak için onu istismar eder. Mösyö Pierre bu haliyle tipik Batı insanını temsil etmektedir). Araba alır. Mirasyedi hayatı sürmeye başlar. Züppeleşir. Sohbet arkadaşları berberi ve terzisidir(!). Gösteriş olsun diye kitaplar satın alır. Çamlıca'ya gittiği bir gün gözü bir kadına ilişir. Onu tekrar görebilmek için sık sık aynı yere gider. Platonik aşka tutulur. **Berna Moran**'a göre romantik aşka tutulmuştur Bihruz. Arkadaşı **Keşfi** ona kızın öldüğünü söyler/uydurur. Bihruz buna sebep aşktır diye içlenmeye başlar. Serveti tükenmeye başlar. Arabasını satar. Şehzadebaşın'da o kızı (**Periveş**) rastlar. Kadının hafif biri olduğunu öğrenen Bihruz oradan uzaklaşır. Olay örgüsü zayıf, yazım tekniği nispeten iyi bir romandır. Dili oldukça ağdalıdır. İç konuşma bilinç akışı teknikleri başarıyla kullanılmıştır.

Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı? (1890/91)

Otobiyografik bir romandır. Döneminin bürokrasisini, sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarını eleştiren bir eserdir. Romanın konusu kalkınmanın köylerden başlaması gerektiği fikri üzerine kurulmuştur.

Bir Gerçek Hikâye, Bahtiyarlık (Ahmet Mithat) ve Karabibik (Nabizade Nazım) Türk edebiyatına köye yönelişi temsil eden diğer öncü eserlerdir.

Fransa'da eğitim gördükten sonra ülkesine dönen **Mansur Bey** hizmet aşkıyla doludur. Geldiği ilk günlerde sosyal ortama uyum sorunları yaşamaya başlar. Amcası **Şeyh Salih**'in konağına yerleşir. Diğer amcasının kızı **Zehra**'da konaktadır. İkisi arasında duygusal yakınlık oluşsa da birbirlerine açılmazlar. Salih Efendi'nin eşinin kardeşi **Râşit Efendi** çeşitli hile ve entrikalarla Salih Efendi'nin malını mülkünü kendi yeğeninin üzerine kaydettirmek amacındadır. Karşısına çıkan bazı kişileri öldürür. Sonunda konağı da yakar. Salih Efendi ölür.

Mansur, Zehra'yla evlenerek Anadolu'ya geçer. Köye yerleşip kalkınma projeleri üzerinde çalışır. Köylülerle iyi ilişkiler kurar. Köyde bir ilkokul bir de ziraat okulu açar. Bir iplik fabrikası açmaya çalışır. Kazancı kendilerine kalacak şekilde köylüleri fabrikaya yerleştirir.

Mansur Bey kalkınma projeleri üzerinde çalışırken devleti sarmış olan yolsuzluklar, usulsüzlükler ve bozuk adalet sistemine tanıklık eder.

93 harbi sebebiyle cepheye çağrılan Mansur Bey’in projesi yarım kalır. Cephe üstleriyle anlaşılamayan Mansur Bey Şam’a sürgün edilir. Eşi ve çocuklarına mektuplar gönderir. Yarım kalan projesini onlara emanet ettiğini bildirir. Cepheden dönemez, ölüm haberi gelir.

Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı? romanı dönemin siyasi ve toplumsal sorunlarını eleştirel bakışla ele alırken sorunlara çözümler önermesi bakımından önemli bir eserdir. Romanda eski ve yeni diye niteleyebileceğimiz iki ayrı insan tipi göze çarpar. Mansur Bey, adaletten ve çalışmaktan yana yeni insan tipini, Râşit Efendi ise entrikaların, maddi hırsların temsilcisi gibidir.

Üçüncü Kuşak: Ara Nesil ve Roman Sanatı

Türk edebiyatının modernleşme sürecinin üçüncü kuşağı (ara nesil)döneminin önde gelen isimleri; **Nabizade Nazım, Mehmet Celal, Selanikli Fazlı Necip, Fatma Aliye ve Mustafa Reşit**’tir. Bu isimler arasında **Nabizade Nazım**’ın *Zehra*’sı (1895’te Servet-i Fünun’da tefrika edilmiştir) oldukça önemli bir eserdir. **Kenan Akyüz**’e göre ilk psikolojik roman denemesi olarak kabul edilebilir.**Himmet Uç**’a göre, Zola’nın Nana’sına benzeyen eser natüralist, fenni bir romandır.**İsmail Çetişli**’ye göre kıskançlık teması üzerine kurulu bir eserdir.

Zehra

Suphi, Şevket’in yanında çalışmaktadır. Şevket’in kızı **Zehra**’ya âşık olur ve evlenirler. Cicim aylarından sonra Zehra’nın kıskançlık krizleri baş göstermeye başlar. Suphi,**Sırrıccemal** adlı gündelikçiye tutulur. Şevket ölür, işler Suphi’ye kalır. Başka bir evde Sırrıccemal’le yaşamaya başlar. Suphi bir süre sonra **Ürani** adlı kadına âşık olur. Ürani, Zehra’nın tuttuğu biridir. Ürani, Suphi’nin parasını yer. İşler bozulmaya başlar ve roman hazin şekilde sonlanır.

Romanda İstanbul’un eğlence mekânları, tuluat tiyatroları ayrıntılarıyla tasvir edilir. Zehra’nın kıskançlıklarını irsiyete bağlayan yazar bu anlamda ilk psikolojik romana imza atmış sayılabilir. Olaylar arası hızlı geçişler romandaki teknik kusurların başında gelir. **Ahmet Mithat** ve **Namık Kemal** etkisinde yazılmış bazı bölümler yine kusurlar arasında kabul edilebilir. İradesiz biri olarak tasvir edilen Suphi karakteri oldukça başarılı anlatılmaktadır.

Gençlik aşkı Anna’ya duyduğu aşkla beslenen sanatının ürünleri *Venüs* (1886) ve *Küçük Gelin* (1893) adlı otobiyografik eserlerin yazarı **Mehmet Celal** çok sayıda romana imza atmıştır. *Cemile* (1886), *Margrit* (1891), *Elvâh-ı Sevda* (1892), *Bir Kadının Hayatı*(1894), *Zehra* (1894), *Dâmenâlûde* (1895), *Müzeyyen* (1898), *Leman*, *İşyan* ve *Kuşdilin*, yazarın diğer romanlarıdır. **M. Fatih Andı**’ya göre o, romanlarıyla edebiyatımızı köye açmıştır. Popüler tarzda romantik ve santimental eserler veren yazar, devrinde ilgi gördüye de ileri kuşakların ilgisinden uzak kalmıştır.

Fazlı Necip değişik alanlarda çok sayıda eser neşretmiştir. *Garip Aileler*, *Bir Gençliğin Güzarı* (1895), *Dilaver*, *Yine Orada* (1899), *Sevda-yı Mefun* (1899-1900), *Şık* (1900-1901), *Pervin* (1901), *Dört Mevsim* (1901-1902), *Cani mi Masum mu?* (1901), *Dehşetler İçinde I, II, III* (1910), *Küçük Hanım* (1910), *Menfa* (1910), *Ah Anne!..* (1925), *Saraydan Mecnunlar* (1925), *Külhani Edipler* (1930) ve *Muhacir* (1930) yazarın eserleridir.

Edebiyata **Victor Hugo**’dan yaptığı çevirilerle başladı. Asır gazetesinde gazeteciliğe başladıktan sonra yazı dilini sadeleştirmeye başlar. Konuları milli ve yerlidir. Milli edebiyatın habercisi niteliğindeki sade Türkçeyle yazılmış şiirler çalıştığı gazetede çıkmıştır. Eserlerindeki müspet kahramanlar iyi eğitilimlidirler. Menfi tipler ise hasis ve eğitimsizdirler. Müspet tipler karşılaştıkları güçlüklerden akılları sayesinde çözüm yolunu bulup huzura ulaşırlar. Eserlerinde doğu-batı çatışması, alaturka-alafranga çatışması, tarihi ve cinaî konuları işlemiştir.

Edebiyatımızın ilk kadın romancılarından olan **Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Âliye**, 1892 yılında **George Ohnet**’in *Volonte* adlı eserini *Merâm* adıyla Türkçeleştirmiştir. Hayal ve Hakikat (1892), Muhâdârat (1892), Refet (1899), Üdi (1899), Levâyih-i Hayat (1899) ve Enîn (1912) kendi imzasıyla yayımlanmış romanlarıdır.

Çok iyi eğitim almış olan Fatma Âliye, *Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife* (1901) ve *Tedkik-i Ersâm* (1901) adlarıyla iki de felsefi eser neşretmiştir.

Kıskançlık temalı *Muhâdârat* adlı eseri aşk ve evlilik entrikaları üzerine kuruludur. Baskı ile yapılan evliliğin yol açacağı mutsuzluklar ve kadının ilk aşkından sonra yeniden sevebileceği fikri ile yazılmış bir eserdir. Romanın sonunda **Ahmet Mithat Efendi**’nin eserlerinde gördüğümüz ders çıkarma düşüncesi vardır.

Enîn adlı eserinde *Muhâdârat*’a benzer konuları işler.

Refet adlı romanında öğretmen olma hayali peşindeki yetim bir kızın haksızlıklara karşı mücadelesini konu edinir.

Fransızcaya da çevrilen *Üdi*, bir kadının namusuyla çalışarak hayatını kazanabileceği fikri üzerine kuruludur.

Levâyih-i Hayat, evlilik konusunu ele alır. Roman, 5 kadının evlilikleriyle ilgili olarak birbirlerine yazdıkları 10 mektuptan mürekkeptir.

Çok sayıda eser vermiş olan **Ahmet Rasim**, edebi değerinin zayıf olduğu gerekçesiyle müfredatımızın ilgisinden yoksun kalmaktadır. Yazarın eserleri:

İlk Sevgi (1890), *Bir Sefilenin Evrak-ı Metrûkesi* (1891), *Endişe-i Hayat* (1891),

Güzel Eleni (1891), *Leyâl-i Istırap* (1891), *Mehâlik-i Hayat* (1891), *Meşakk-ı Hayat* (1891), *Meyl-i Dil* (1891), *Tecârib-i Hayat* (1891), *Afife* (1892), *Mekteb Arkadaşım* (1894), *Numûne-i Hayâl* (1894), *Tecrübesiz Aşk* (1894), *Biçare Genç* (1894), *Gam-ı Hicran* (1894), *Sevda-i Sermed* (1895), *Asker Oğlu* (1897), *Nâkâm* (1897), *Ülfet* (1899, daha sonra *Hamamcı Ülfet* adıyla, 1922), *Belki Ben Aldanıyorum* (1909, *İki Güzel Günahkâr*’da *Bedia* adıyla, 1922), *İki Güzel Günahkâr*(1922), *İki Günahsız Sevda* (1923).

Hikâye ve romanları kurguları bakımından birbirlerinden pek ayrılamayan **Mustafa Reşit**, eserlerindeki ahlakçı ve öğretici tutumu nedeniyle **Ahmet Mithat**’a yakındır (**Ersin Özarslan**).

Flora adlı eserinde (1885), deniz kıyısında sandalda yaralı halde bulunduğu kıza âşık olan şairin karşısına çıkan engeller konu edilir.

Lorans (1892), karşılıklı aşk ve engelleri üzerine kuruludur. Lorans’la Pertev’in aşkına engel, Lorans’ın babasıdır. *Defter-i Amâlim* (1892), âşık olduğu kızın hastalanıp ölmesi karşısında âşığın yaşadığı çaresizliği konu eder. *Son Salon ve Aşk* (1899), salonların ahlak çöküntüsüne sebep olduğunu iddia eder. Mustafa Reşit’in eserleri edebi anlamda oldukça zayıflar ancak teknik bakımdan bazı yenilikler taşımaktadırlar; mektup türünü edebi kurgu unsuru olarak kullanan ilk isimlerden biri olması buna örnektir.

Ünite 2

Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Öykü

Öyküleme

Anlatma geleneği içerik ve yapı bakımından masal, efsane, destan, hikâye, roman vs. gibi türlere bürünmüş ve ihtiyaç olarak varlığını her daim hissettirmiştir.

Anlatımdaki/anlatıma konu olan öyküdeki olay ve durum kişi, yer ve zaman üçlüsünü ön plana çıkarır.

Anlatının öznesi, nesnesi ile bunlar arasındaki ilişkiyi sağlayan eylemin yönü, eylemin niteliği ve amacı, öykünün izleksel/tematik kurgusunu sağlar.

Yazarın/anlatıcının savunduğu değerler tematik güçler, bunun karşısında yer alan güçler de karşı güçler olarak tanımlanır.

Anlatıda dramatik aksiyonu sağlayan temel unsur, tematik güç ile karşı gücün karşılaşması/çatışması sonucu ortaya çıkar.

Anlatıda bu karşılaşma kişiler, kavramlar ve simgeler düzlemi olmak üzere üç farklı düzlemde/boyutta takip edilebilir.

Olay merkezli anlatılarda kişiler düzlemi öne çıkarken, karakter ve düşünce sentezleyici anlatılarda ise kavramlar ve simgeler öne çıkar (*Dede Korkut* öyküleri olay merkezli anlatılardır, **Orhan Pamuk**’un *Kara Kitap* adlı romanı karakter ve düşünce sentezleyici anlatıdır; olaylara karakterin iç dünyasındaki değişme ve gelişmeler yön verir).

Türklerde Öykü Geleneği

Anlatı geleneğimizin ilk örnekleri daha çok şifa dağıtıcılığı ve din adamlığı yapan kamlar/baksılar ve ozanlar tarafından icra edilirdi. Daha sonraları ayıttıcı/ayıtmat, kıssahan, meddah, âşık/ozan denen köy köy dolaşan anlatıcılar ortaya çıktı. 19. yüzyıldan itibaren Batı edebiyatının etkisine giren geleneğimiz biçim ve içerik bakımından değişim geçirmeye başladı. Anlatı geleneğimiz özellikle son 50 yılda (1950 sonrası) yabancı kaynaklardan uzaklaşmaya başlayıp kendi özgün doğasını kurmaya başlamıştır.

Erken dönem anlatılarımızın en meşhuru Dede Korkut hikâyeleridir. Anlatım tekniği bakımından vak’a icat etme, özgün tipler/karakterler üretme ve olaylar arasındaki nedensellik bağının güçlü olması itibarıyla başarılı anlatı yapısına sahiptirler.

Osmanlı dönemi edebiyatımızda Fars edebiyatının çeşitli metinlerinin etkisinde kalarak ağırlıklı mesnevi tarzında anlatılar üreten edebiyatımız parıltılı eserler ortaya koymuştur. Sürekli aynı konuların işlenmesi teknik beceriyi arttırırken içerik çeşitliliğinin kısır kalması edebiyata ilgiyi sınırlamıştır.

Biçim bakımından farklı olmasına karşın roman ve hikâye için Tanzimat döneminde hikâye tabiri kullanılmıştır

(**Namık Kemal** ve **Halit Ziya**’da durum böyledir). **Ahmet Mithat**, **Emin Nihat**, **Mehmet Celal** ve **Mustafa Reşit** gibi öykü türünde eser veren isimlerin artmasından sonra hikâye ve roman türleri için farklı adlar kullanılır oldu.

Geleneksel Öykücülükten Modern Öyküye

Modern dönemin belirgin içerik özellikleri değişen yaşam biçimi, değer yargıları ve eski-yeni çatışmasıdır. *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, *Müsâmeretnâme*, *Kıssadan Hisse* gibi anlatılar dönemin noktalarıdır.

Giritli Aziz Efendi’nin eseri olan *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, klasik biçim altında ortaya çıkan değişimin ilk örneklerini bize verir. Eserde üç hayal ve bunların her birinin başında birer öykü yer alır. 1797’de yazılan eser (bu tarih tahminidir) ilk defa 1852’de basıldı.

Klasik öykü özellikleri göze çarpar. Kullanılan dil kimi yerde ağdalı olsa da eserin genelinde sadedir. Mekân tasvirlerinin bazıları coğrafi gerçeklikle örtüşmektedir. Karakterleri sosyal durumlarına göre konuşturması ve 18. yüzyıl İstanbul’una dair motifler işlemesi eserin önemini arttıran unsurlardır.

Tanzimat döneminde farklı alfabelerde yazılmış bazı eserlerde geleneksel çizginin dışına çıkma çabaları dikkat çeker: **Vartan Paşa**’nın yazdığı 1851’de Ermeni harfleriyle basılan *Akabi Hikâyesi*, **Hasan Tevfik Efendi**’nin 1868’de yazdığı *Hayâlât-ı Dil*, **Evangelinos** adlı Rum gazetecinin 1872’de yayımladığı *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş*.

Batı’dan yapılan çevirilerden sonra **Ahmet Mithat Efendi** öykü yazmaya başlar. 1870 tarihli *Kıssadan Hisse* adlı kitabında **Aisopos** ve **Fenelon**’dan aldığı fıkralar dikkat çeker. 1870-1895 yılları arasında 25 kitap içinde 30 parçalık *Letaif-i Rivâyât*’ı yayımlanır.

Emin Nihat Bey’in yedi uzun öyküden oluşan *Müsâmeretnâme*’si 1872’de yayımlanmaya başlar. Eser, eski ve yeninin bir arada görülebileceği parçalar içermesi bakımından tipiktir. Tanzimat’tan bu yana edebiyatımızın en çok işlenen teması eski yeni çatışmasının güzel iki örneği bu eserde yer alır (*Binbaşı Rıfat Beyin Sergüzeşti* ve *Bir Osmanlı Kapudanının Bir İngiliz Kızı ile Vukubulan Sergüzeşti*).

Dönemin yazarı bilinmeyen bir diğer önemli eseri *Âşıklı Maşuk Dürbünü* ve *Her Milletin Güzeli* adını taşır. Eser, uzun-kısa çok sayıda öyküden oluşur.

İlk dönem eserlerde üslup kaygısı taşımadan yazılmış olan bu öyküler meddah geleneğimizden etkilenmişlerdir.

Geçiş Dönemi Öyküleri

Letaif-i Rivâyât

Letaif-i Rivâyât serisinde **Ahmet Mithat**, Batı edebiyatında gördüğü anlatım tekniklerini, izlek ve konuları eserine dâhil etmeye çalışır. Geleneksel biçimlerimizden âşık tarzı ve meddah tarzından da vazgeçmeyen yazar halka ulaşmak için bütün bu imkânları kullanmak yoluna gider. Halka ulaşma gayesi nedeniyle sanatsal kaygılardan uzak kalmayı başarmıştır.

Letaif-i Rivâyât, 25 cilt ve toplam 30 eserden müteşekkildir. Eserlerden bazıları 30-40 sayfalık öyküler bazıları 200 sayfayı bulan kısa romanlardır. Bu eserlerin arasında tiyatro oyunları da vardır. Sayıları 11 olan uyarlama ve çeviri eserler Batı edebiyatından ne ölçüde etkilendiğimizi gösteren verilerden biridir.

Letâif-i Rivâyât serisindeki öykülerini *Suizan*, *Esâret*, *Gençlik*, *Teهhül*, *Gönül*, *Mihnetkeşân*, *Bir Gerçek Hikâye*, *Bahtiyarlık*, *Bir Fitnekâr*, *Nasip*, *Bekârlık Sultanlık mı Dedin?*, *Bir Tövbekâr*, *Çifte İntikam*, *Esaret*, *Obur*, *Para*, *Kismetinde Olanın Kaşığına Çıkar*, *Diplomalı Kız*, *Emanetçi Sıtkı*, *Cankurtaranlar*, *Ana Kız*, *Bir Acibe-i Saydiye*, *İki Hud'ekâr* olarak belirlemiş olalım.

Orhan Okay bu eserle ilgili olarak, konu birliğinin olmamasına dikkat çeker. Erken dönemde yazılan metinlerde dili ağdalıyken ileri dönemde daha sadedir.

Konuları: evlilik ve aşk başta olmak üzere, kadın, kadının eğitimi, esaret, adi suçlar, sonradan görmelik, eğlence, namus şeklinde sıralanabilir. Eserlerinde ana konunun yanında kısa hikâyeler şeklinde farklı olaylara da yer verir.

Bir Gerçek Hikâye, *Bekârlık Sultanlık mı Dedin?*, *Bir Tövbekâr*, *Teهhül* ve *Gençlik* adlı eserleri evlilik temalıdır. *Mihnetkeşân*'da eğlence düşkünü bir insanın yaşam tarzını değiştirerek evlenmesini işler. *Henüz On Yedi Yaşında* ve *Yeryüzünde Bir Melek* romanlarında genelev kadınlarının evlilik yoluyla düştükleri bataklıktan kurtulabileceklerini anlatır. *Bir Fitnekâr*'da evlilik entrikası etrafında kurulan dolandırıcılığın yol açtığı felaketler işlenir. Sanat değeri düşük kabul edilen *Nasip* adlı öyküsünde kaderci dünya görüşü hâkim temadır. Konusu yabancı bir eserden alınmış olan *İki Huda'kâr*'da şehir hayatının yapmacıklığı ele alınır. *Emanetçi Kız*, ahlaki güzelliğin ön planda tutulduğu bir aşk hikâyesidir. *Diplomalı Kız*, eğitimin önemine işaret eder. *Fransızcaya da çevrilmiş olan Suizan*'da kötü niyete bağlı yanlış anlama konu edilir. *Kismetinde Olanın Kaşığına Çıkar* ve *Çifte İntikam* adlı eserlerin konuları Fransa'da geçer. Bu iki eserdeki kişiler de yabancısıdır.

Ahmet Mithat, *Letaif-i Rivâyât* dışında *Durûb-i Emsâl-i Osmaniye Hikemiyâtının Ahkâmını Tasvir* başlıklı eserinde **Şinasi**'nin atasözleri kitabının A maddesinde yer alan 18 atasözünü öyküleştirir.

Sami Paşazade Sezai

Kısa anlatılarımızı batılı biçime yakınlıştırmaması bakımından önemli bir isimdir Sami Paşazade Sezai. Öyküyü bağımsız bir tür olarak kabul eden ilk kişidir. Öykünün mesajının, amacının ahlaki olması zorunluluğuna ilk karşı çıkan da Sami Paşazade Sezai'dir. O bir anlamda öykücülükte 'edeb'li olma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Öykülerinde toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerin serüvenlerini anlatır. Öykü karakterlerinin duygularını da yazar. Bu yolla karakterlerini gerçeğe yakınlıştırır. Dili süslü, üslubu Ahmet Mithat ile Namık Kemal arasında bir çizgidedir. Öyküleri; *Küçük Şeyler* (1891) ile anı ve makalelerinin de yer aldığı *Rumuzu'l Edeb* (1900) adlı kitaplardadır. *Küçük Şeyler*'de yer alan öyküler biçim ve yapı bakımından Fransız tarzına benzerler. Burada yer alan öykülerin Servet-i Fünun dönemi edebiyatçıları üzerinde de ciddi tesirleri olduğu muhakkaktır (Bkz. **Halit zıya**). Öykülerinde romantizm, realizm ve natüralizmin tesirleri görülebilir.

Pantomima adlı öyküsünde Paskal'ın iç dünyasının başarıyla yansıtır. O döneme kadar edebiyatımızda görülmemiş biçimde sıradan insanı detaylı şekilde tasvir etmesi bakımından bu öykü önemlidir. *Kediler* adlı öyküsünde de sıradan insanı ele alır. Bu öyküsünde de nesnelerin ve mekânın anlatı kişisi üzerindeki etkileri başarılı biçimde anlatılmıştır.

Nabizade Nâzım

Realist-natüralist bir yazardır. 8 uzun öykü yazmıştır (*Yadigârlarım*, *Bir Hatıra*, *Karabibik*, *Sevda*, *Hasba*, *Seyyie-i Tesâmüh*, *Zavallı Kız*, *Hâlâ Güzel*, *Bir Fakir Aile*, *Enginde*). Toplum katmanları ve insanları natüralizmin daha doğru biçimde yansıtaacağı inancındadır. Olay örgüsü genellikle tesadüfler üzerine kuruludur. Olayların seyri tutarlıdır. Mekân ve kişi tasvirlerinde çok başarılıdır (*Karabibik*).

Ağdalı bir dille yazılmış olan *Seyyie-i Tesâmüh*'te basın hayatını eleştirir. *Karabibik*'te köy hayatını işler.

Karabibik'te Antalya'nın Kaş ilçesinde Beymelik köyündeki hayatı dekor olarak kullanır. Yerel hayatı yerel dille anlatır. Tasvir ve tahlillerin başarısıyla birlikte öykünün gerçeklik değeri artar. Eserde bir de Rum köyü (Temre) tasvir edilir. Beymelik'teki olumsuz faktörlerin birçoğu Temre'de olumlu olarak resmedilir. Hikâyenin konusu oldukça basittir: karısı ölen Karabibik'in iki hayali vardır (bir çift öküz almak ve kızı Huri'yi evlendirmek). Temre köyündeki tefeci Yani'den borç alarak öküzleri temin eder. Tarla yüzünden kavgalı olduğu Yosturoğlu'nun yeğeni Hüseyin, Huri'yi ister ve evlenirler. Karabibik hayallerini bir şekilde gerçekleştirmiştir. Sol yanındaki ağrı nedeniyle Temre köyündeki doktor Linardi'nin evine gidip gelmeye başlar. Bu gidişlerinden birinde Linardi'nin karısına sarkıntılık yapar. Hikâye bu şekilde biter.

Diğer Öykücüler

Recaizade Mahmut Ekrem bu dönemin öykücülerindendir. Üç uzun öykü yazmıştır (*Sâime*, *Muhsin Bey yahut Şairliğin Hazin Bir Tecellisi* ve *Şemsâ*). *Sâime*'de çocuk sevgisi ve çocuğun yetiştirilmesini ele alır. *Muhsin Bey*... 'de romantik aşkı konu edinir. *Şemsâ*'da Anadolu'dan gelen ve bir ailenin yanına evlatlık olarak kalan kızın hayatını işler. Üç öykü de romantizmin etkisi altında yazılmıştır. Edebi değerleri zayıftır.

Aynı dönemde **Mehmet Celâl**'de öyküler yazmıştır. Öykü türünde *Hâlâ Seviyor yahut İftirâk* (1891), *Vicdan Azapları* (1891), *Oyun* (1892), *Mev'id-i Mülâkât* (1893), *Ak Saçlar* (1895), *Solgun Yadigârlar* (1899), *İskambil* (1899), *Sefid-ser* (1899), *Piyano* (1900), *İsmete Taarruz* (1900) ve *Zindan Kapısında* (1906) adıyla kitapları çıkmıştır. Daha çok aşk ve aile hayatını konu edinmiştir.

Mustafa Reşit, popülist ve basit öyküler yazmıştır. Aşk ve evlilik temalı öykülerinde romantizmin ve santimentalizmin etkileri dikkat çeker. *Bir Çiçek Demeti* (1885), *Tezkir-i Mazi* (1885), *Cüzdanımdan Birkaç Yaprak* (öykü ve mensureler, 1886), *Tesâvir-i Hayat* (1894) gibi öykü kitapları bulunmaktadır.

İlk kadın öykücülerimizden **Fatma Makbule Leman** bu dönemde eser vermiştir. Gazete ve dergilerde yayınlanan öykü ve şiirlerinin bazılarını *Ma'kes-i Hayal* (1898) adlı kitapta toplamıştır. Kadın temalı eserlerinde kız çocuğunun eğitimi, aşk ve evlilik hayatını işler.

Ünite 3

Tanzimat Dönemi Edebiyatımızda Tiyatro

Tanzimat'ın ilanından sonraki birinci yılda İstanbul'da dört tiyatro açıldı. Tiyatro oyunu için ilk yazılı metnimiz 1859 yılında **Şinasi** tarafından yazılan *Şair Evlenmesi*'dir. Şinasi'yi **Ali Haydar**, **Ebuzziya Tevfik** ve **Direktör Âli Bey** takip ederler. Orta oyunu ve meddah gibi geleneksel oyunlarımız tiyatro ile karşılaşınca tuluat oyunları ortaya çıktı. Müfredatta *Şair Evlenmesi* ilk tiyatro eseri olarak yazılmışsa da **Şinasi**'den önce Doğu Dilleri Okulu'nun çok sayıda tiyatro eserini Türkçeye çevirdiğini belirtmek gerekir (*Nasreddin Hoca'nın Mansıbı*, *Vakayi-i Acıbe ve Havadis-i Garibe-i Keşşger Ahmed*, *Hikâyet-i İbdâ-i Yeniçeriyân Be Bereket-i Pîr-i Bektaşiyân Şeyh Hacı Bektaş Velî-i Müslüman*, *Godefroi de Bouillon*). Bunların dışında Ermeni harfli oyunlar ve tarihçi **Hayrullah Efendi**'nin *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî* adlı eserleri *Şair Evlenmesi*'nden önce yazılmışlardır. **Şinasi**'yle aynı dönemde **Mirza Feth Ali Ahunzade**, Azeri Türkçesiyle hiciv yönü ağır basan altı komedi yazmıştır (*Temsilat*).

Şair Evlenmesi

Tek perdelik bir komedi olan eser, 1860'da **Tercüman-ı Ahval**'de tefrika edildi. Yerli unsurların yoğun olarak kullanıldığı oyun Batı tarzı tiyatro sanatını halka ulaştırmak amacıyla gelenekten azami ölçüde beslenmiştir. Eserde halktan tipler ve günlük konuşma dili dikkat çeker. **Tanpınar**'ın nitelemesiyle **Şinasi** bu eseriyle edebiyatçılarımıza sokağın anahtarını vermiştir.

Paris'te elçilik kâtipliği de yapmış olan **Ali Haydar**, Türk edebiyatının ilk trajedi yazarı olarak tanınır. *Sergüzeşt-i Perviz* (1866), *İkinci Ersas* (1866) adlarıyla iki manzum trajedi ile Yunan mitlerinden ilhamla yazılmış olan *Rüya Oyunu* (1875) başlığını taşıyan bir de manzum komedisi vardır. *Gonca-i Çin* adlı dramı ve *Hekimlerin Hazakatı veya Tiyatro İçinde Tiyatro* adlı komedisi yayımlanmamıştır.

Direktör Ali Bey mizah edebiyatının öncülerindendir (Eserleri: *Misafiri İstiskal* (1870), *Kokona Yatıyor* (1870), *Geveze Berber* (1873). *Letafet* (1897) adlı eseri operettir. *Ayyar Hamza* (1871) ise uyarlamadır). Tiyatronun gelişmeye başladığı bu dönemde **Namık Kemal** ve **Abdülhak Hamit** trajediye, **Âli Bey** ve **Ahmet Vefik Paşa** ise komediye yönelmişlerdir.

Konusunu Kırım Savaşından alan *Vatan yahut Silistre* (1873) kısa cümleleri, romantik-epik kurgusu ve içerdiği vatan temasıyla dönemin en dikkat çekici eseridir. *Râz-ı Dil* adıyla yazılmış olan ve sansür kurulunda ismi *Gülñihal* olarak değiştirilen eser **Namık Kemal**'in ikinci tiyatro eseridir. *Âkîf Bey* adlı oyununda bir bahriye zabitanın vatanseverliği ve eşine sadakatsizliğini işler.

Zavallı Çocuk'ta genç bir kızın sevdiği erkek yerine annesinin isteği üzerine zengin biriyle evlenmesi sonrasında yaşanan felaketler anlatılır. *Edebiyatımıza aşk yüzünden verem olup ölen sevgili motifini getiren bu eser* çığır açıcı niteliktedir. Haremağalarının entrikalarını işleyen *Kara Bela*, yazarın sağlığında basılamamıştır.

Konusunu Moğol istilasına karşı girişilen mücadeleden alan *Celaleddin Harzemşah*, **Namık Kemal**'in üzerinde en çok çalıştığı eseridir. Yazar, Celaleddin'in şahsında İslam birliği fikrini kuvvetli bir şekilde ifade eder. Bu eser romantik tiyatromuzun ilk zirvesidir.

Amacı Türk insanına okuma zevki ve kültürü aşılamak olan **Ahmet Mithat Efendi**de yedi tiyatro eseri yazmıştır: *Eyvah*, *Açıkbaş*, *Ahz-ı Sâr yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti*, *Hükm-i Dil*, *Çengi yahut Dâniş Çelebi*, *Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş* ve saray tarafından takip edilmesine yol açan *Çerkes Özdenler*'dir.

Eyvah adlı oyununda çok eşli bir adamın sonunda her iki eşini de kaybetmesini anlatır.

Gönül adlı hikâyesinin oyunlaştırılmış şekli olan *Hükm-i Dil*'de genç ve asil bir kızın bahçıvana olan aşkı etrafında asalet kavramı konu edilir.

Çengi yahut Dâniş Çelebi'de cin ve perilerle aklını bozmuş genç adamın hikâyesiyle toplumdaki muskacılar irdelenir.

Çerkes Özdenler'de sonu kanlı biten bir aşk hikâyesi etrafında Çerkezlerin adetlerini anlatır.

Acı Baş, tek perdelik bir komedidir.

Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş, konusunu Şehname'den alan tarihi bir oyundur.

İnci Enginün, *Ahmet Mithat'ın oyunlarının fikir ve görüşleri için*:

- Evlilik meselesi
- Batıl inançlar
- Modaya uyma
- Dil meselesi
- Ahlaki değerler (dürüstlük)
- Asalet kavramı, şeklinde maddeler belirler.

Görüldüğü gibi toplumu eğitmek, terbiye etmek gibi bir görev üstlenmiştir.

Avrupa’da eğitim görmüş olan **Ahmet Vefik Paşa**, Bursa’da valiyken şehre tiyatro binası yaptırmıştır. Uyarlamalar yapmış, tiyatro için oyuncu yetiştirmiş, Türkçesi muhteşem eserler vermiştir. 1869-1871 yılları arasında Moliere’den 5 oyun uyarlamıştır. Bu oyunlar sahnelenirken yeni oyunlar uyarlamaya, çevirmeye devam etmiştir.**Moliere**’den uyarladığı 16 oyunu bir ciltte toplamıştır.

Şemseddin Sami’nin ilk oyunu *Suhrab yahut Ferzendküş* adlı trajediden sonra hepsi yayınlanmış ve oynanmış *Besa yahut Ahde Vefa* (1875), *Seydi Yahya* (1875), *Gave* (1876)adlı üç eser daha neşretmiştir. *Besa yahut Ahde Vefa*, yemin üzerine kurulmuş altı perdelik bir trajedidir. Arnavut gelenekleri verilen sözün tutulma zorunluluğu gibi motifler içerir. *Seydi Yahya*, Endülüs tarihine dönük bir oyundur. Konusunu *Şehname*’den alan *Gave*, baskıcı rejime karşı ayaklanan halkı anlatır.

Ebuzziya Tevfik: İlk eseri *Ecel-i Kaza* (1872), Türk halkı karşısında oynanan ilk telif eser olma özelliğine sahiptir (**Âlim Gür**). Konusu Erzurum’da geçen trajedide kan davası konulu aşk ve evlilik anlatılır. E. Tevfik’in diğer oyunu *Habibe yahut Semahat-ı Aşk*’tır.

Yenileşmenin İkinci Kuşağında Tiyatro

Recaizade Mahmut Ekrem dört tiyatro eseri yazdı.

Afife Anjelik (1870) adlı eserde kocası savaşa giden yeni evli kontese göz koyan saray bakıcısının iftiralarıyla kontun kontesi boşaması ve idama mahkûm etmesi anlatılır. Kontes kaçıp dağlara sığınır. Savaşta dönen kont, gerçeği öğrenmiştir. Ava çıktığı bir gün tesadüfen kontesi ve çocuğunu bulur.

Edebiyatımıza tabiat konusunu sokan başlıca eserlerden olan *Atala yahut Amerika Vahşileri* (1873), **Chateaubriand**’ın aynı adlı romanının uyarlamasıdır. Egzotik bir kurgusu vardır.

Çok Bilen Çok Yanılır (1874) konusu Maraş’ta geçen bir komedi, *Vuslat yahut Süreksiz Sevinç* (1874) ise dramdır.

Abdülhak Hamit

25 kadar oyun yazmıştır. Oyunları sahne tekniğine uygun değildir. Bazı oyunları manzum (*Tezer, Eşber, İlhan, Turhan, Sardanapal, Abdullahü’s-Sagir, Nesteren, Liberte*), bir kısmı düzyazı (*Macera-yı Aşk, İçli Kız, Sabr ü Sebat, Duhter-i Hindu, Tarık, İbn-i Musa, Finten, Yedigâr-ı Harp*), bir kısmını da manzum-düzyazı biçiminde yazmıştır (*İbn-i Musa, Zeynep, Tarık, Finten, Yedigâr-ı Harb*). *Tayfalar Geçidi, Arziler, Ruhlar ve Yabancı Dostlar* ise diyaloglardan oluşmaktadır. Oyunlarının bir kısmının konusunu tarihi olaylardan seçmiştir. Yerli olaylara yer verdiği eserleri de vardır. *Duhter-i Hindu* adlı oyununun sonundaki bir bölümde tiyatro sanatı hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Bu yazılarda insanın her gün yaşadığı olayların tiyatroya konu edilmesine karşı olduğunu dile getirir (bu tür oyunları ahlak risalesi olarak niteler). Tiyatro eserleri bilmediğimiz, başka hayatları anlatmalıdır. Eserlerinde tarihi mekânlar ve uzak coğrafyaları sıkça görme nedenimiz daha çok budur.

Muallim Naci, *Heder* adında bir oyun yazabilmiştir. Bürokrasi içinde heder olup giden bir genci betimler.

Sami Paşazade Sezai’nin bu dönemde *Şir* adlı bir oyunu bulunmaktadır. Üç perdelik bir dramdır.

Mizancı Mehmet Murat biri kendi eseri (*Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu*) diğeri (*Akıldan Bela*) çeviri olmak üzere iki eser neşretmiştir. *Akıldan Bela*, **Puşkin**’in dört perdelik bir oyunundan çeviridir. Rusçadan dilimize çevrilen ilk eserlerden biridir.

Üçüncü Kuşak: Ara Nesil Döneminde Tiyatro

Dönemin tiyatro oyunu yazarları:

Abdülhalim Memduh Bedriye (1888, Yoksul Münir’in zengin Bedriye’ye olan imkânsız aşkını konu eder), *Nâlân* (1886), Ümitsiz Mülâkat yahut İstifade-i İbret; **İbnürreflat Ali Ferruh** (1865-1903), *Huflenk* (1887, namus temalı aşk hikâyesidir); **Mustafa Nuri**, *Büyücü Karı yahut Teehhül-i Cebrî* (1885) ve **Mizancı Mehmet Murat**, *Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu* (1908), **Nabizade Nâzım**, *Hoşnişîn veya Cihanda Safa Bu mudur?* adlı piyesleri kaleme alır. II. Meşrutiyet yıllarında **Nigâr Hanım** da *Girîve* (çok eşliliğin acı sonuçlarını anlatır) adlı bir oyun yazar. Bu dönemde ağırlıkla aşk ve evlilik konulu eserler neşredilmiştir.

Ünite 4

Metin Çözümlemeleri

Akif Paşa / Mersiye

Tıfl-ı nâzeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar
Telh-kâm eyledi firâkın beni
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller

Kıyılmaz iken öpmeğe tenin
Şimdi ne hâldedir nâzik bedeninin
Andıkça gülşende gönçe-dehenin
Yansın âhum ile kül olsun güller.

*Tegüyyürler gelip cism-i semîne
Döküldü mü siyâh ebrû cebîne
Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
Dağıldı mı kokladığım sümbüller?*

*Feleğin kinesi yerin buldu mu
Gül yanağın, reng-i rûyun soldu mu
Acaba çürüdü toprak oldu mu
Öpüp kokladığım o pamuk eller?*
(Akif Paşa Divançesi, s. 164)

Adem Kasidesi’nden sonra dikkat çeken Mersiye şiiri, şair torununun ölümü üzerine yazmıştır. Ölüm olgusunu, düşüncesini klasik tarzın dışında ele alır.

Şair şiirinde ölüm sonrasını sorgulamaya girişir.

Tanpınar, edebiyatımızda çocuk ve çocuk sevgisinin bu şiirle başladığını söyler.

Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi Türk edebiyatının ana karakteristiklerinden biridir.

Klasik şairlerimiz için ölüm, bilinmezlik değil, aksine ebediyettir.

Mersiye ve ağıtlar ağırlıkla ölen kişinin özelliklerini, niteliklerini anlatır. Ölen kişinin kaybından dolayı feleğe sitem edildiği görülür. Mersiyelerin hemen hepsinin son bölümleri ölen kişiye edilen dualardan meydana gelir.

İçerik, Dil ve Üslup

Tanpınar, Mersiye başlıklı koşmanın ancak Tanzimat döneminde yankı bulmuş olmasına dikkat çekerek Akif Paşa’nın ne kadar ileri bir şiir yazdığını söyler. Hece vezninin Tanzimatla birlikte rağbet kazanmasında da bu mersiye’nin etkisi dikkate alınmalıdır.

(Ölümle değişme fikri) Şiirde görülen “cism-isemîn” terkininde mezardaki çocuğun vücudu yasemin çiçeği gibi vücut şeklindeki bir metaforla ifade edilir.

Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Âşık Yunus gibi isimler, erken dönemde ölüm olgusunu şiirlerinde realist tarzda işleyen isimlerdir.

İbrahim Şinasi / Şair Evlenmesi

1860’ta Tercüman-ı Ahval’de tefrika edildi.

Eser, gelenekten yararlanması, halk ananelerini sahneye taşınması, sade dili ve basit yapısıyla yol açıcı etkilere sahiptir.

Şair Müştak Bey ve Kumru Hanım birbirlerini sevmektedirler. Kızın ailesi imamın da yardımıyla şaire kızın huysuz ve çirkin ablasını nikâhlar.

Çıkan yaygara sonunda imam işi düzeltir.

Olay Örgüsü (Entrik Yapı)

Müştak Bey, Kumru Hanım’ı beklerken Sakine ile karşılaşınca bayılıp düşer. Oyunun düğüm noktasıdır bu sahne. Bundan sonra kız evinin ahalisi Müştak Bey’e baskı yapmaya başlar.

Hikmet Efendi, imama para kesesini göstererek işi düzeltmesini ister. İmam, keseyi yan cebine koymasını ister. Sonra da büyük kız derken yaşça değil boyca büyük olanı kast ettiğini söyleyerek işi düzeltir.

Cevdet Kudret’e göre Şair Evlenmesi, devri için ileri bir adım atarak “kadınla erkeğin birbirleriyle görüşüp anlaştıktan sonra evlenmeleri gerektiği” düşüncesini savunur.

Oyunun kişileri mahalle halkındandır. Moliere’in eserlerindeki tipleri çağrıştıran tiplere yer verir (Zîba Dudu / Cimri’deki Fraside benzer).

Eseri ortaoyunu ile Fransız komedisinin harmanı olarak telakki edebiliriz.

Eser, Türk edebiyatına realizmi getirmesi bakımından ayrıca önem arz eder.

Namık Kemal / İntibah

Tanpınar bu eseri edebiyatımızın ilk romanı olarak kabul eder.

İlk baskısı Vakit Mecmuası’nda yapılmıştır (1876).

23 bölüm olan eserin her bölümün başında beyitlere yer verilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde Ali Bey’i tanımaya başlarız.

Ali Bey, babasının ölümü üzerine Babîâlî’de memuriyete başlar. Annesinin (Fatma Hanım) telkiniyle Çamlıca’ya gezmeye gider. Bu gezmelerden birinde gördüğü bir kadını düşünmeden edemez hale gelir. Tanışır, Mehpeyker’le sık sık Çamlıca’da buluşmaya başlarlar.

Ali Bey’in arkadaşı Atıf Bey’in dayısı Mesut Efendi, Mehpeyker’in meşhur bir aşüfte olduğunu söyleyerek Ali Bey’i uyarır.

Ali Bey, ilişkisini sonlandırma kararı alır. Duyduklarını Mehpeyker’e anlatır. Mehpeyker kendini acındırarak Ali Bey’i avcunun içine alır. Artık daha sık görüşmeye başlarlar. Oğlu evi iyice boşlayınca annesi, Mesut Efendi’nin tavsiyesiyle eve bir cariye (Dilaşup) getirtir.

Ali Bey, Mehpeyker’in yalısında beklerken sevdiği kadının Suriyeli bir dostu olduğunu öğrenir. Kadına hakaret ederek evine döner. Zaman içinde Dilaşup’a meyletmeye başlar. Mehpeyker ise intikam planları yapar. Dilaşup’a iftira atar. Hiddetlenen Ali Bey, cariyenin satılmasını ister. Alkol ve kumara başlayan Ali Bey, babasından kalan serveti tüketir. Annesi de üzüntü ve yokluk içerisinde ölür. Mehpeyker, Dilaşup’u yanına alır. Bağ evinde bir eğlence tertip eden Mehpeyker, Ali Bey’i eğlenceye davet eder. Amacı, Dilaşup’un gözü önünde Ali Bey’i öldürterek intikam almaktır. Planlı öğrenen Dilaşup Ali Bey’i haberdar eder. Eğlence

sırasında Ali Bey'in paltosu içindeki Dilaşup öldürülür. Dilaşup'un fedakârlığı karşısında Ali Bey de Mehpeyker'i öldürür. Yakalanıp hapse atılan Ali Bey bir süre sonra ölür. Namık Kemal eser boyunca okuyucuya yönelik ifadeler kullanır (meddah geleneğinin etkisi). Eserde mekân tasvirleri dikkat çeker. Yazar, mekânlarla karakterleri arasında ilişki kurmaya çalışır. Olay örgüsü bahar mevsiminde başlayıp kışın başlangıcında sona erer. Romanda Ali Bey'in macerası anlatılsa da asıl güçlü karakter Mehpeyker'dir. Roman karakterlerinin Mehpeyker hakkındaki kötüleyici ifadelerine karşın yazarın tasvirlerinde Mehpeyker çok güzel bir kadın olarak tasvir edilir.

Nabizade Nâzım / *Karabibik*

1891'de yayımlandı. Realist ve natüralist çizgiler taşır. Eser, Beşir Fuat ile Menemenlizade Tahir arasında cereyan eden romantizm-realizm tartışmasının devam ettiği dönemde realizme/natüralizme örnek olması için yazılmıştır. Karabibik, karısı ölmüş, kızı Huri ile birlikte yaşayan fakir bir köylüdür. Huri'nin yaşı otuzu aşmış olmasına karşın aksak ve çirkin olduğu için evlenememiştir. Karabibik'in hayali bir çift öküzü sahip olmak ve kızını evlendirebilmektir. Her yıl tarlasını sürebilmek için Kara İmam'dan öküz kiralar. Kızını İmam'ın kayını Sarı İsmail'e vererek öküzleri bedava getirmenin hesabını yapmaktadır. Sarı İsmail bir başkasıyla evlenecektir. Bunu öğrenen Karabibik, komşu Temre köyündeki tefeci Anderya'dan borç alarak öküzlerine kavuşur. Mal sahibi olan Karabibik'in kızına da talip çıkar (planı buydu zaten). Tarla sınırı yüzünden kavgalı olduğu Yosturoğlu'nun yeğeni Hüseyin, Huri'yi ister. Hayallerini yoluna koyan Karabibik, sol böğründe hissettiği ağrıdan mütevellit komşu köyün doktoru Linardi'ye gidip gelmeye devam eder. Bir fırsat, doktorun hafifmeşrep karısına da sarkıntılık etmeyi ihmal etmez. Öykü, Şubat ayının bahara meylettiği günlerde geçmektedir. Natüralist tarza uygun olarak eserde mekân tasvirlerine önem verilmiştir. Öykü kişilerinin davranışlarının belirleyicileri ekonomi ve cinselliktir.

Ünite 5

Tanzimat Devri Edebiyatında Mizah ve Hiciv

Mizahi ürünler hayatın içinde var olan komik öğeleri öne çıkarırken hiciv, daha ziyade hayatın içerisinde var olan çarpıklıkları işaret eder, onlarla yer yer alay eder. Edebiyat camiasında ince zekâ ile işlenmiş mizahi ürünler takdir görürken incelikten uzak, kaba bünyeler, müstehcen ve kaba ifadelerle mizah yapmaya çalışırlar. Halk edebiyatımızda mizah ve hicvin örnekleri çoktur. Ozanlar arasındaki taşlamalarda da mizah öğelerine yer verilmiştir. Klasik Türk edebiyatında şiir ön planda olduğu için hicivler daha ziyade manzum olarak yazılmıştır. **Şeyhî**, *Harnâme*; **Fakirî**, *Risale-i Tarîfât*, **Bağdathî Ruhi**, *Terkib-i Bend*; **Fuzûlî**, *Şikâyetnâme*; **Nef'î**, *Siham-ı Kaza*; **Kânî**, *Hirrenâme*; **İzzet Molla**, *Mihnet-Keşân*, mizah hiciv türündeki meşhur eserlerdir.

Tanzimat döneminde çıkmaya başlayan gazete ve dergiler, mizah edebiyatının gelişmesine katkı yapmıştır. **Hovsep Vartan Paşa** – *Boşboğaz Bir Âdem* (1852) Ermeni harfleriyle Türkçe yayımlanmıştır. **Ebuzziya Tevfik & Kemalpaşazade Sait** – *Terakki* (1870) 13 sayı çıkan dergi yayın hayatına daha sonra önce, *Terakki-Eğkençe*(si) sonra da *Letâif-i Âsâr* adıyla devam etmiştir. **Teodor Kasap** – *Diyojen* (1870), *Çingiraklı Tatar* (1873) ve *Hayal* (1873) Diyojen'de daha çok siyasi ve sosyal konulara yer verilmiştir. **Zakarya Beykozluayan** – *Lâtife* (1873) **Mihaliki Efendi** – *Şafak* (1874) **Basiretçi Ali Efendi** – *Kahkaha* (1874) **Mehmet Tevfik** – *Çaylak* (1876) *Geveze* (1875) *Meddah* (1875) Gazete ve dergilerden başka; **Ethem Pertev Paşa**, *Av'ava-nâme* (havlama kitabı) adlı mizahi bir eser yayımlar. Eserde bir filozofla bir köpeği konuşturur. **Ziya Paşa**, *Zafername* ve *Zafername Şerhi* adlı eserlerini siyasi rakiplerinden olan **Sadrâzam Ali Paşa**'yı hicvetmek için yazmıştır. (Eserde **Ali Paşa**'nın Girit isyanını bastırmak için kullandığı yöntemler eleştirilir). **Ziya Paşa**'nın *Terkib-i Bend*'i de hiciv öğeleri içerir. Ancak burada belli bir kişi ya da kurumdan ziyade genel olarak adalet konusu ele alınır. **Namık Kemal**'in *Hirrenâme* (kedi kitabı) adlı eseri **Âli Paşa**'nın yerine sadrazam olan **Mahmut Nedim Paşa**'nın adının karıştığı yolsuzluklarla ilgilidir.

Kanlıcalı Nihat, **Kâzım Paşa**, **Hayret Efendi** ve **Sait Bey** de hicivleriyle tanınmış ancak yaşadıkları dönemin ötesine geçememişlerdir.

Lehçetü'l-Hakayık (1896) ve *Seyyareler* (1899) adlı kitapların yazarı **Direktör Âli Bey**, *Diyojen*'de mizahi yazılar yazmıştır. *Lehçetü'l-Hakayık* sözlüklerde yer bulamamış 300 kadar sözcüğün mizahi anlamlarını açıklar. Bu bakımdan eser, Türkçenin ilk mizah sözlüğüdür. *Seyyareler*, mitolojik kurgusu olan bir masaldır. **Mehmet Eşref**, gazete ve dergilerde sürekli olarak özellikle **II. Abdülhamit**'i ve hükûmet adamlarını eleştirmiştir. Eşref, bu hicivlerini *İtimdâd* (1904), *Deccal I* (1904), *Hasb-i Hal* yahut *Eşref-Kemal* (1905), *Deccal II* (1907), *Şah ve*

Padiřah (1908), *İran’da Yangın Var* (1908) adlı kitaplarında toplamıştır.

İbrahim şinasi’nin *şair Evlenmesi* mizahi öğeler içerir.

Ahmet Vefik Paşa’nın **Moliere** uyarlamaları ve çevirileri çoğunlukla mizahidir.

Ahmet Mithat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanında alafranga, züppe tiplemesini mizahi üslupla eleştirir.

Recaizade Mahmut Ekrem’in *Araba Sevdası* da alafranga tipleri eleştirir.